

TÜRKİYE SORUNLARI

3

Ragıp Zarakolu	Toplumsal Kriz ve Karar Anı
A. Fikri Özenç	Toplumsal Muhalefette Tıkanma
Engin Günay	Yakın Geçmiş ve Yeni Dönem
Mehmet Karakurt	İnsan Hakları, Toplum, Devlet, Sınıf
Faruk Pekin	89 Bahar Direnişi
Zekeriya Çelik	Avrupa Topluluğu Sorunu
Levent Budak	Öğretmen Mücadelesinde Ana Dönemeçler
Uluslararası Af Örgütü	Devrimci Yol Davasının Geçmişi
Belge	Devrimci Yol Davasında Son Sözler
Mahmut Memduh Uyan	Direnış Komiteleri ve Fatsa
Belge	Gençlik Bugünü İstiyor
Değınmeler	1 Mayıs Dersleri

89 Baharı Direnişi: İşçi Sınıfının Üretimden Gelen Gücü

Faruk PEKİN

1989 Baharında Türkiye sendikacılık hareketi, tarihinin en büyük olaylarından birini daha yaşadı. Gerçekte yaşanan, 8.5 yıllık birikimin uzantısında, özellikle son bir yıl içinde tabandaki işçilerden gelen yoğun eylem talebinin 26 Mart Seçimlerinden sonra vardığı son.

Kamu kesiminde çalışan yaklaşık 500 bin işçi için sürdürülen toplu sözleşme görüşmelerinin tıkanması üzerine iktidarı ve kamu işveren sendikalarını protesto amacıyla başlayan direnişler, kısa zamanda değişik eylem biçimleriyle bir çığ gibi büyüdü, Türkiye çapında yaygınlaştı, yaklaşık 300 bin kişilik bir işçi kitlesini harekete geçirdi. Yeni ve güçlü bir toplumsal muhalefetin tohumlarını attı.

Yaklaşık 9 yıllık bir suskunluktan sonra, uyuyan dev uyanmaya başlamıştı. Artık tepedeki sendikacıların günü kurtarmaya yönelik çabaları göz boyayamaz olmuştu. Çünkü "bıçak kemiğe dayanmıştı."

89 Baharı Direnişi bir birikimin ve arayışlar çabasının ürünü. 12 Eylül 1980 sonrasında askeri yönetim sendika özgürlüğünü ve sendikal hakları fiilen yoketmişti. 1982 Anayasası ve 1983 yasaları ile anti-sendikal, anti-demokratik tavır ve sendikal yasaklar "yasal" hale getirildi. Grev hakkı fiilen işlemez kılındı ve caydırıcı bir araç olmaktan çıkarıldı. Ardından yeni kurulan kamu işveren sendikaları ile birlikte işveren sendikalarının ilke kararları dayatıldı. Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun baskısı ise yasalara "mak-yaj" çabaları ile aşılacak istendi.

Bu yeni yapılanma içinde, 12 Eylül askeri yönetimine bakan vererek ayakta durmaya çalışan TÜRK-İŞ'in başarılı olması mümkün değildi. Olamadılar. İşçiler daha fazla hak yitirdiler. "Bu yasalar ile grev yapmak enayiliktir" ya da "bu yasalar ile sendikacılık yapılamaz" görüşleriyle TÜRK-İŞ yöneticileri pasif ve uzlaşmacı tavırlarına gerekçe buldular.

Ancak 1983'te yasa gereği DİSK üyeleri TÜRK-İŞ ya da bağımsız sendikalara üye olmaya zorlanınca çok sayıda DİSK üyesi TÜRK-İŞ tabanının bir parçasını oluşturdu. Bunlar nisbi olarak eylem görmüş, tabanın gücünü tatmış üyelerdi. Nitekim bir süre sonra hep birlikte TÜRK-İŞ ve üye sendikaların yöneticilerini sıkıştırmaya başladılar.

TÜRK-İŞ yönetimi dipten gelen muhalefeti "genel grev" sözünü sık sık gündeme getirerek geçiştirmeye çalıştı. Sık sık eylem planları açıkladı, yürüyüşler için başvuruda bulundu. Sonra çoğunlukla bunlardan bir bahane ile vazgeçti. İktidara karşı en sert

sözcüklerin kullanıldığı günlerin ertesinde en büyük uzlaşmalar geldi. Sonuçta işçilerin vardığı yer şuydu: 12 Eylül 1980'e göre gerçek ücretlerde %60 oranında kayıp.

Resmi Gazete'de yayınlanan ve gerçekleri tam yansıtmayan istatistiklere göre sendikal yasaların çıkarıldığı 1983 yılına oranla 1988 sonunda gerçek ücretler %46 oranında düşürülmüş durumdaydı.

Yine resmi raporlara göre verimlilik hemen hemen tüm sektörlerde artarken, maliyet içindeki ücret payı zamanla düşürüldü, işçilerin milli gelir içindeki payı azaltıldı. TÜS-İAD raporlarına göre (TÜRK-İŞ yönetimi sürekli ücretlerin konumunu gizlemek zorunda olduğu için bu konularda sendika istatistiklerine sahip değiliz) 1980'de milli gelir içinde %27'lik paya sahip olan ücret ve maaşlar 1988 sonunda %14'e düşürüldü. 1980'de milli gelir içindeki payı %50 olan kar-faiz ve rantların payı 1988 sonunda %70'e yükseldi.

1980-89 arasında işçi sınıfı tabanında önemli nesnel değişimler oldu. Mülksüzleşme ve yoksullaşma süreci daha da hızlandı. Kırsal kesimle olan bağlar giderek zayıfladı. Bu arada genelde işçilerin eğitim düzeyi yükseldi. Lise ya da meslek okulu mezunlarına üniversite mezunu çalışanlar eklendi. Bunlar bugünkü eylemlerin önderliğinin en önemli potansiyelini oluşturdu.

26 Mart seçimleri ise bugünkü eylemler için gerekli ve yeterli koşulu sağladı. 26 Mart seçimleri öncesinde muhalefetin işlediği ana konu bazı temel haklar ile birlikte pahalılık ve yaşam zorluğu idi. Seçimler sonucunda kamu işçilerinin muhatabı olan siyasi iktidar %21 oranında oy alabildi. Bu zayıflık işçi tabanı için mükemmelce kullanılacak bir siyasi konjonktür sağladı. İşçiler açısından koşullar artık tabanın gücünü belli ölçüde kabul ettirmeye uygundu. Öt. yandan geniş kesimler, memurlar, esnaf ve zanaatkarlar, köylüler, işçilerin mücadelesini "haklı" bulacak öznel bir konumdaydı. Kısacası koşullar sürekli işçi eylemlerine uygundu.

İşte böyle bir ortamda 1988 içinde tek tek işyerlerinde denenen eylemler 89 Baharı Direnişinin habercileri oldu. Yitirilmiş hakların yeniden elde edilmesine yönelik dipten gelen talepler TÜRK-İŞ yönetimini ve üye sendika yöneticilerini sıkıştırdı. TÜRK-İŞ yönetimi son olarak 10 Nisan günü için yeni bir eylem kararı aldı. Taban karara büyük bir kararlılıkla sahip çıktı. TÜRK-İŞ yönetimi derhal fiilen eylemleri serbest bıraktı.

İşi yavaşlatmayı, verimliliği düşürmeyi, hatta tamamen durdurmayı amaçlayan eylemleriyle işçiler 9 yıllık bir aradan sonra **ÜRETİMDEN GELEN GÜÇLERİNİ** bir kez daha gösterdiler. Sendika yöneticilerini aşarak Türkiye'de sendikal gündemi belirlemeyi ve duyarlı bir kamuoyu yaratmayı başardılar.

Kamu işyerlerinde çalışan işçiler ve sendikaları yıllardır karşılarında muhatap bulamıyorlardı. Kanuna göre görevli olan kamu işveren sendikaları tam anlamıyla yetkisizdi. Çünkü son sözü her durumda iktidar söylüyordu. İktidar kanadında ise kimin yetkili olduğu belli değildi. Başbakan hiçbir zaman sendikaları muhatap kabul etmiyordu. Yine başlangıçta böyle oldu. Başbakan önce işçileri "SHP'nin dürttüğünü" söyledi. Tepki görünce, emeklilikleri gelen ve görev sürelerinin uzatılmasını isteyen sendikacıların işçileri kışkırttığını açıkladı. Daha sonra da bu sözlerinin yanlış anlaşıldığını söyledi. İşçiler ise bu sözlere çok sert tepki göstererek "bizi dürten **AÇLIK'tır**" dediler.

Başbakan, başta kamu işveren sendikalarını her zamanki gibi bir kenara iterek sorunun çözümü için Çalışma Bakanını görevlendirdiğini açıkladı. Çalışma Bakanı ile TÜRK-İŞ Başkanı arasındaki görüşmelerden bir sonuç çıkması mümkün değildi. Aynı günlerde "TÜRK-İŞ yöneticileriyle masaya oturmam, ama işyeri temsilcileriyle görüşürüm" diyen Başbakan her zamanki sürprizlerinden birini yaparak TÜRK-İŞ yöneticilerini toplantıya çağırdı ve sorunla ilgilenmek üzere Devlet Bakanı Cemil Çiçek'i görevlendirdiğini bildirdi. Bu arada İskenderun ve Karabük demir-çelik işçilerinin grevini durdurma kararının kaldırıldığı açıklandı.

Başlangıçta %90'lık bir ücret artışı öneren iktidar daha sonra %120'lik bir ücret düşünebileceğini açıklarken, TÜRK-İŞ birinci yıl için %160-170, ikinci yıl için %50 oranında zam istediğini bildirdi. İşçiler ise 9 yıllık kaybın ancak %400 dolayındaki bir artış ile kapanacağını belirterek TÜRK-İŞ'in teklifine tepki gösterdiler. İşçiler artık "kararı biz vermek istiyoruz" diyordu.

Bu yazının yazıldığı sırada (28 Nisan 1989) işçilerin eylemleri tüm yoğunluğu ile devam ediyordu. Bağımsız Çelik-İş üyesi işçilerin iktidarın grev ertelemesi kararından sonra 6 Martta Karabük'te başlattıkları eylemler 89 Baharı Direnişinin önceliğini oluşturdu.

İşçilerin 89 Baharı Direnişinde uyguladıkları eylem türlerini şöylece sıralayabiliriz: topluca viziteye çıkma, vizite kağıtları ile küçük gruplar halinde ya da toluca SSK hastanelerine ya da dispanserlerine yürüme, topluca işyerlerine dönme, sessiz yürüyüş, sakal grevi, saçları kökünden kazıtma, güvenliksiz servis araçlarına binmeme, işe geç gitme, fazla mesaiye kalmama, asil görevler dışında iş yapmama, iş güvenliği sağlanmadan çalışmama, (İstanbul Şehir Hatları vapurları için istiap haddinden fazla yolcuyu taşımayı reddetme ve hızı düşürme), öğle yemek molasında sessiz yürüyüş yapma, karayollarını trafiğe kapama, yalınayak yürüyüşler, konuşmama...

Genelde alkış tutma ve bazı sloganlar atma dışında yürüyüşler sessizce gerçekleştirildi. Eylemler sırasında kimi yerlerde polisle çatışma oldu, kimi yerlerde işçiler polislere "sizler de açsınız, birlikte yürüyelim" dediler, "işçi-polis elele" sloganını atular.

Polislerin eyleme katılanları video-çekim ve fotoğraf makineleri ile saptamasına, müdürlerin sürekli isim almasına rağmen, 1980 sonrasında oldukça korkutucu olan bu polisiye önlemler 89 Baharında artık caydırıcı olmaktan çıkmıştı. Eskiden gazetecilerden kaçan, fotoğraflarının çekilmesine karşı çıkan işçiler, ad ve soyadlarını, işyerlerini açıkça belirtip fotoğraflarıyla demeçler veriyor, görüşlerini korkusuzca dile getiriyorlardı.

Eylemler kamu işyerlerini kapsadığı için bu kez özel sektör rahatı. Onların tek sorunu işçi eylemlerinin tımandırılıp siyasileştirilmesiydi. Bu nedenle hükümet işçilerin taleplerini kabuledip yeterli bir ücret zammını kabul etmeliydi. Ayrıca ücret zammı enflasyona yol açmazdı. Özel sektörün güzide temsilcileri sık sık işçi ücretlerine yapılacak zamların enflasyon yaratmayacağını açıkladılar. 1980 öncesinde kredi faizlerinin düşük, işçi ücretlerinin maliyet içindeki payının yüksek olması nedeniyle, o dönemde ücretlere yapılan zamların enflasyona yol açtığını belirtiyordu işadamları. Kısacası işadamlarına göre kamu işçileri haklıydı.

Muhalefet partileri işçi eylemlerini haklı bulduklarını belirtmekle birlikte geniş destek sağlamadılar. İşçiler sürekli eylemleriyle gündemde kalmayı başarırken, kendi iç so-

runlarının girdabındaki SHP ve SHP'nin işçi kökenli milletvekilleri gündem dışı konuşmalarla konuyu Meclis'te sürekli gündemde tutamadılar. DSP lideri ise işçilerin Gandivari eylemleriyle iktidarı dize getirdiğini belirtip, Polonya'daki "Dayanışma Hareketi" örneğini tekrarlamalarını diledi.

89 Baharı Direniş'nin belli başlı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

● Direniş tam anlamıyla **kendiliğinden bir harekettir**. İşte bu özelliğiyle oldukça özgündür. Direniş sendikaların dışında, onların önderliği olmadan başladı ve böyle sürdü. Eylemler sırasında bazı yerlerdeki şube başkanları dışında sendikacılar yoktu. Eylemlerin önderliğini işyerlerindeki bilinçli işçiler gerçekleştirdi.

● Eylemlerde herhangi bir siyasi partinin önderliği de yoktu. Ancak ortaya çıkan eylemlerin ve yeni işçi önderlerinin oluşumunda sosyal demokrat hareketin ve sosyalistlerin özellikle son 5 yıl içindeki mücadelelerinin önemli katkısı var.

● Bu kendiliğinden hareket bir yandan yeni işçi önderleri yaratırken diğer yandan eski bazı yöntemlerin yaratıcı bir biçimde yeni koşullarda uygulanmasını getirdi. Yeni işçi önderleri uygulamada korkunç bir esneklik ile birlikte işyerleri arasında mükemmel bir uyum, eşgüdüm sağladılar, özdisiplini yaratıcı bir biçimde gerçekleştirdiler.

● 89 Baharı Direniş özünde **ekonomik nitelikli bir harekettir**. Ana amaç daha yüksek ücret zammı elde etmek, yılların getirdiği kayıpları yeniden kazanmaktır. Eylemlerde kullanılan temel slogan "AÇIZ"dı. Zaman zaman "Özal İstifa" ya da "İşçiler Elele, Genel Greve" sloganlarının kullanılması da ekonomik amaçlıydı. Gerek siyasi iktidar, gerekse TÜRK-İŞ yönetimi eylemlerin siyasi bir nitelik kazanmaması için ellerinden geleni yaptılar. "Genel grev"den geçtiğimiz yıllarda çok sık sözeden TÜRK-İŞ Yönetimi eylemler sırasında "genel grev" sözünü hiç kullanmadı. Bir başka örnek de TÜRK-İŞ Başkanı Şevket Yılmaz'ın 1 Mayıs tartışmaları sırasında "aç insanın bayramla ne ilgisi var" sözüdür.

● Türkiye'de genel grev, dayanışma grevi, siyasal grev suçtur. "Üretimi azaltacak her davranış", izinsiz yürüyüşler de suçtur. Ancak her önemli olayı önemsizleştirmede ustalaşan ANAP iktidarı direniş sırasında olayları turmandırmak niyetinde olmadı. Nitekim İçişleri Bakanı şöyle dedi: "İşçinin yürüyüşü eyleme dönüşmediği sürece polis müdahale etmiyor. Yolun kenarından yürür, slogan atmazlarsa birşey olmaz. Mesele tamamen ekonomik. Toplu sözleşmeler imzalsın da bu iş bitsin diye bekliyoruz. İşçinin kıskırtıldığına ilişkin bir istihbarat bize ulaşmadı." Bu sözleriyle Bakan ayrıca Başbakanı da yalanlıyordu.

● Direnişin bir başka temel özelliği **kitlesele** olmasıydı. Amaç tamamen ekonomik olarak belirlenince bugünkü Türkiye koşullarında katılım çok yüksek oldu.

● Eylemler genelde tüm Türkiye'ye yayılmıştı. Özellikle TEK, Karayolu ve Köy Hizmetleri gibi birimlerin işçilerinin eylemlere katılması nedeniyle bugüne kadar hiç

işçi eylemi görmemiş ufak yerleşim yerlerinde ilk işçi eylemleri gerçekleştirildi.

● Eylemler Türkiye çapında yaygın olmakla birlikte yalnızca kamu işyerlerini kapsadığı, özel sektörü ve belediye işçilerini kapsamadığı için etkisi nisbi olarak sınırlı kaldı.

● Bazı yerlerdeki belediye işçileri dışında, eylemler özel sektörde örgütlü sendikali işçilerden ve sendikalaşma hakkı olmayan kamu çalışanlarından çeşitli biçimlerde geniş destek görmedi.

● 89 Baharı Direnişi daha yüksek bir ücret zammı dışında gerçek bir sendika özgürlüğü, sosyal haklar ve demokrasi mücadelesi düzeyine yükseltilemedi. Ekmek ile demokrasinin özdeşliği konusunda ekmek fazlasıyla öne çıkarıldı.

89 Baharı Direnişi bazı yayın organlarında "Türkiye işçi sınıfı tarihinin en büyük eylemi" olarak sunuldu, ayrıca sürdürülen eylem biçimlerinin "dünya işçi sınıfı hareketinde bilinmeyen, bize özgü eylemler olarak" olduğu belirtildi.

Eylemlerin sıcaklığı içinde gözlemcilerin nesnel değerlendirmeler yapması elbette kolay değil. Ancak yukarıdakine benzer betimlemeler ilerisi için teorik sonuçlar üretmede hatalar getirecek.

Öncelikle belirtelim ki, bir işçi eyleminin büyüklüğünü belirleyen eyleme katılan işçi sayısı ya da katılımın coğrafi dağılımı olamaz. Nicelik değil, niteliktir önemli olan.

Türkiye işçi sınıfının sendikal hareketinde bazı önemli olayları hatırlatmakta yarar olacak kanısındayım. Birkaç örnek verirsem:

-20 Mart Faşizme İhtar Eylemi:

Türü: 2 saatlik iş bırakımı (kısa süreli genel grev)

Süre: 2 saat

Katılım: yaklaşık 800.000 (özel ve kamu sektörü)

Coğrafi yaygınlık: Tüm il ve ilçeler

Bu eyleme yalnızca DİSK üyeleri değil, TMMOB, TÖB-DER, TÜTED, TÜM-DER gibi kuruluşların üyeleri de katıldı. Belediye hizmet işçileri (GENEL-İŞ) ve banka işçileri nedeniyle Türkiye'nin tüm il ve ilçelerinde katılım oldu.

- 30 Nisan Eylemi:

Türü: Üretimden gelen gücü kullanma (2-8 saat arasında iş bırakımı)

Süre: 2 saat - 1 gün

Katılım: Yaklaşık 600.000 işçi

Coğrafi Yaygınlık : Tüm il ve ilçeler

- DGM Direnişi (16 Eylül Genel Yas Eylemi)

Türü: Demokratik direnme hakkını kullanarak çalışmama

Süre: 1-5 gün

Katılım: Yaklaşık 300.000 işçi

Coğrafi Yaygınlık: Türkiye geneli

- 15-16 Haziran Direnişi:

Türü: İş bırakma ve yürüyüş

Süre: 2 gün

Katılım: Yaklaşık 100.000 işçi

Coğrafi Yaygınlık: İstanbul, Kocaeli, İzmir

DİSK'in öncülüğünde gerçekleştirilen ve hiçbir zaman unutulmaması gereken bu örneklerin gösterdiği gibi 89 Baharı Direnişi "Türkiye işçi sınıfının en büyük eylemi" değil. Nitel açıdan ise hiç değil.

"Bize özgü yeni eylem türleri" konusuna gelince, eylemlerin hemen hemen tamamı daha önce Türkiye'de denenmiş eylemler. Topluca viziteye çıkma, sakal grevi (Rıza Kuas'ınki örneğin), Açların Yürüyüşü, Çorumlu Belediye işçilerinin yalınayak yürüyüşü, Manisa temizlik işçilerinin Anayasa yürüyüşü kolay unutulacak eylemler değil. Türkiye'de özellikle 1961 Anayasasında hakların tanınması ile sendikal yasaların kabul edildiği 1963 Temmuzunda arasında denenmiş o kadar çok özgün eylem biçimi var ki...

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz, Amerikan ve Fransız yönetimleri altındaki topraklarda Alman işçilerin sendikalarının tanınması yolunda kullandıkları en yaygın eylem "doktora çıkma" idi. İş yavaşlatma konusunda ise özellikle İtalyanlar ve Fransızlar "Akdeniz tembelliği" teriminin kullanılmasını getirecek kadar bu işte ustalaşmışlardır. Bize özgü denilen eylemlerin çoğu yüzyıldır dünyanın çeşitli ülkelerinde kullanılmaktadır. İşçi sınıfının uluslararası niteliği eylem biçimlerinde sınır tanımıyor zaten.

89 Baharı Direnişi sonucunda işçiler kesinlikle başlangıçta telaffuz edilen rakamların üzerinde bir ücret zammı elde edeceklerdir. Belki Direnişten sonra bazı işyerlerinde, işten atılmalar, ortaya çıkan yeni işçi önderlerinin budanması gelecektir. Ancak daha sonra ortaya çıkabilecek bazı olumsuz gelişmelere rağmen işçiler üretimden gelen güçlerinin, dayanışmanın bir kez daha bilincine vardılar.

İşçiler açısından önemli olan tabanın gücünün tadına bir kere varmaktır. Bunu tattıktan sonra, onları bekleyen, ancak güzel günler olacaktır.

89 Baharı Direnişi sendikaların da önderliği olmadan gerçekleştirilmiş, kısa zamanda TÜRK-İŞ'i aşmış çok büyük bir kendiliğinden harekettir. Ölü toprağı serpilmiş görünen Türkiye ortamında geleceğe yönelik önemli bir açılamdır. Yeni bir toplumsal muhalefetin biçimlenmesinin filizlerini taşıyan bir harekettir. 1980 sonrasında işçilerin yeni kimlik kazanmaya doğru geliştiklerinin önemli göstergesidir. Sorun, bu hareketten gerekli dersleri çıkararak, kendiliğinden eylemleri örgütlü eylemlere dönüştürebilmenin dinamiklerini ortaya koyabilme sorunudur.